

BİR YAHUDİ TANRIÇASI OLARAK AŞERA

CENGİZ BATUK*
MEVLÜDE KÖROĞLU**

Asherah as a Jewish Goddess

Abstract: According to some historians, Judaism is the oldest known monotheist religion in history. For this reason, it is thought that Christianity and Islam have developed out of itself. However, the Torah has not revealed the concept of a universal and absolute dominant one God. In the Torah, Yahweh says that he is the only god of Israel. Both the development of concept of God in Tanah and the adoration to the occasional other gods or goddesses of the Israelites have made controversial the idea of God in Judaism.

In this sense, Asherah is an ancient Canaanite goddess that has been mentioned in Tanah. In ancient Semitic religion, she is a mother goddess who appears in a number of ancient sources. In this article we will discuss the existence of Goddess faith in Judaism by examining the Asherah, who has been mentioned in the forty places in Tanah together with the name Yah-

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi ABD.
[cengiz.batuk@omu.edu.tr].

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE Doktora Öğr. [mewlude_koroglu@hotmail.com].

weh and in the inscriptions found that after the archaeological excavations. First of all, it will include the significance and historical development of the Asherah, then how Asherah has been mentioned in the Tanah, and finally, findings related to the Asherah in archaeological studies.

Keywords: Ashera, Monotheism, Goddess, Judaism.

Öz: Tarihçilerin bir kısmına göre Yahudilik tarihte bilinen en eski monoteist dindir. Bu nedenle de kendisinden sonra ortaya çıkan Hıristiyanlık ve İslam'a kaynaklık ettiği düşünülür. Fakat Tevrat evrensel ve mutlak hâkim bir tek tanrı anlayışını çok net ortaya koymaz. Tevrat'ta Yahve, kendisinin sadece İsrailoğullarının tanrısı olduğunu söyler. Hem Tanah'taki tanrı düşüncesinin gelişimi, hem zaman zaman İsrailoğulların başka tanrı ya da tanrıçalara tapınmaları Yahudilikteki Tanrı fikrini tartışmalı hale getirmiştir. Bu anlamda Aşerah ismi Tanah'ta geçen antik bir Kenan tanrıçasıdır.

Bu yazıda Tanah'ta kırk yerde ismi zikredilen ve arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan yazıtlarda ismi Yahve ile beraber geçen Aşera'yı inceleyerek Yahudilikteki Tanrıça inancının varlığını ele alacağız. İlk önce Aşera'nın anlamı ve tarihsel gelişimine yer verip sonra Tanah'ta Aşera'dan nasıl bahsedildiği ve son olarak da arkeolojik çalışmalarda aşera ile ilgili bulgulara yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Aşera, Tanrıça, Tek Tanrıçılık, Yahudilik.

Giriş

Tanah, monoteist bir dinin kutsal kitabı olmasına rağmen zaman zaman bu metin içerisinde şu ya da bu şekilde farklı tanrı ve tanrıçalardan söz edilmektedir. Çoğu zaman bu tanrı ve tanrıçalar Yahudi tanrısı Yahve'nin muhalifi ya da istemediği tanrısal varlıklar olarak karşımıza çıksa da bazen sanki farklı amaçlarla orada yer aldıklarını düşündürecek emareler ortaya çıkmaktadır. Tanah'ta birçok tanrıça ismi de yer alır. Aralarından bir tanesi tanrıça Aşera (Asherah) diğerlerine göre daha fazla öne çıkar. Kuşkusuz tanrıçalık sorunu ya da tanrısal düşüncenin feminen ifadesi ayrı bir tartışmanın konusu fakat bu yazıda biz ondan ayrı olarak Tanah'ta kırk yerde ismi zikredilen ve arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan yazıtlarda ismi Yahve ile beraber geçen Aşera'yı inceleyerek

Yahudilikteki Tanrıça inancının varlığını ele alacağız. İlk önce Aşera'nın anlamını, Kenan ve Mezopotamya inançlarındaki yeri ve tarihsel gelişimine yer verip sonra Tanah'ta Aşera'dan nasıl bahsedildiği ve son olarak da günümüzdeki arkeolojik çalışmalarda aşera ile ilgili bulgulara yer verilecektir.

Yahudilik, dinlerin tarihsel evrimini dikkate alan birçok tarihçiye göre tarihte bilinen en eski tek tanrılı din olarak kabul edilir. Bu yönüyle de kendisinden sonraki Hıristiyanlık ve İslam gibi monoteist dinlere kaynaklık ettiği ve onları etkilediği düşünülür. Lakin diğer taraftan Yahudi kutusal kitabı Tanah'a ve Yahudi tarihine baktığımızda salt monoteizmle karşılaşmak pek mümkün olmamaktadır. Örneğin monoteizmin en önemli deklarasyonlarından birisi kabul edilen Musa'ya verilen on emirde bile mutlak ve evrensel bir tek tanrıdan ziyade adeta bir klan tanrısından söz edilir: "“Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrın RAB benim. 'Benden başka tanrın olmayacak. 'Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sulara yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrın RAB, kıskanç bir Tanrı'yım.”¹

Her ne kadar on emir tek tanrıya vurgu yapsa da başka tanrıların varlığını yadsımaz ve bu yüzden olsa gerek Yahve kıskanç bir tanrı olduğundan söz eder. Lakin bu zamanla gelişen bir tek tanrı anlayışını mı yoksa tek tanrı anlayışında meydana gelen sapmayı ya da bir dejenarasyonu mu yansıtmaktadır burası tartışma konusudur. Nitekim hadiseye Freud gibi yaklaşan bazı Yahudiler bile çoklu yapıdan teke doğru giden bir tarihsel süreçten söz ederler.² Lakin 20. yy.'ın başlarındaki din araştırmaları tektanrıcılığın tedrici, sürekli ve her yerde aynı şekilde gerçekleşen bir evrimin son sahfası olduğu şeklindeki teoriyi de çöktürür. Sonrasında ise Wilhelm Schmidt'in formüle ettiği şekliyle tek tanrıcılık insanlığın dininin en son şekli olarak kabul edilmek yerine insanoğlunun ilk

¹ Çıkış 20:2-5; Tesniye 5:6-9

² Bkz. Sigmund Freud, "Moses and Monotheism", The Origin of Religion, London: Penguin Books, 1990.

dini olarak takdim ediliyordu. Bu da doğal olarak vahyin iddia ettiği düşünceye geri dönüş anlamı taşıyordu. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de gerek Yahudiler için ve gerekse diğer insanların sürekli tevhid'den uzaklaşmalarından, saplamalarından ve peygamberlerinin onları tekrar tek tanrı inancına çevirmesinden söz edilmektedir. Yine Zerdüş'tün tarihte ilke kez tek tanrıya (Mazda'ya) tapınmaya insanları davet edenin kendisi olmadığı şeklinde beyanları söz konusudur. Pettazzoni gibi bazı dinler tarihçileri ise monoteizmin politeizmden sonra ortaya çıktığını lakin evrimci teorinin iddia ettiği gibi ondan gelişmediğini iddia ederler. Pettazzoni'ye göre, monoteizm, çoktanrıçılıktan evrimci bir süreçle gelişmek yerine devrimci vasıtalarla oluşur. Tektanrıci bir dinin oluşumu dini bir devrime bağlıdır.³ Pettazzoni'ye göre monoteist inanç daima politeizme bir cevap niteliğindedir.⁴

22

OMÜİFD

Gerek On Emir'deki ifadelerle ve gerekse Tanah'ta yer alan uluhiyetle ilgili diğer ifadelerle baktığımızda yukarıdaki tartışmaların her birine zemin hazırlayacak bir malzeme bulmak mümkün. Hem evrimsel çoktanrıçılıktan tek tanrı düşüncesinin gelişimine (Tora'daki tanrı ile ilgili ifadeler ve anlatılar) hem de monoteist çizgiden uzaklaşıp çoktanrıçılığa meyletme (Harun'un icraatları; Süleyman ve onun sonrası dönemde ortaya çıkan gelişmeler vb.) ve aynı zamanda Pettazzoni'nin teorisine uygun bir tarzda politeist bir yapı içerisinde peygamberlerin başını çektiği monoteist bir çizgiye dair söylemler söz konusudur. Sorun da tam olarak burada başlamaktadır. Zaman zaman ismi başka tanrı ve tanrıçaların arasında sayılan Yahudi tanrısı (Yahve, Yehova – Elohim vb.) tek bir tanrı mıdır? Yahve, Kenan tanrıları panteonundan bir tanrı mıdır? Maskülen ya da feminen bir tanrı mıdır?

20. yüzyılda yapılan bazı arkeolojik çalışmalar sonucunda ortaya çıkan yazıtlar Yahudiler arasında Tanrıça tapımı hakkında yeni bilgilere

³ Raffaele Pettazzoni, "Tektanrıçılığın Oluşumu", *Tanrı'ya Dair*, derleyen ve çev.: Fuat Aydın, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, s.25; Mustafa Alıcı, *Evrimsel Politeizm Devrimci Monoteizm*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013, ss.382-4.

⁴ Alıcı, *Evrimsel Politeizm Devrimci Monoteizm*, s.378.

ulaşmamızı sağlamıştır. Sina'nın kuzeyinde bulunan Kuntillet Ajrud'da 1977-78 yıllarında yapılan kazılarda "Seni Samarya'nın Yahvesi ve Aşerası adına kutsuyorum" ifadelerine rastlanıldı. Bu tabletler Tanah içerisinde kısmen üstü örtük bir tarzda anlatılan bir tanrıça tapımının bir anlamda ilk somut delili anlamına gelmektedir. Lakin tüm bunlar Yahudilik'te aslında özünde Anne Baring'in de iddia ettiği gibi başta olan bir tanrıça tapımının zamanla tek tanrı inancının altında değişime mi uğradığını mı göstermektedir? Yoksa politeizmle monoteizmin savaşımını mı göstermektedir?

1.Aşera (Asherah)

Aşera kelimesi hakkında önceden bilinenler neredeyse sadece Tanah'a dayanmaktaydı ve Tanah'taki ifadelerle göre ahşap bir direk olarak anlaşılmaktaydı. Fakat 1929'dan beri Suriye'nin Ugarit bölgesinde bulunan çiviyazısı tabletler sayesinde Aşera hakkında günümüzde çok sayıda belge ve bilgiye sahibiz. Bu metinlerine göre İbranicesi Aşera olan Atirat bir Kenan tanrıçasıdır ve El'in eşi ve aynı zamanda "Denizlerin Kraliçesi"dir.⁵ Tanrıça Aşera, muhtemelen Kenan tanrılar panteonundaki en yaşlı tanrıçadır. Yaklaşık olarak MÖ 1750'de Sümer tabletleri ondan El olarak da adlandırılan, Kenan tanrılar panteonunun baba tanrısı olan Anu'nun eşi olarak söz eder. Onun rolü, aşağı yukarı Sümer tanrısı An'ın kine yakın olarak konumlandırılmıştır. Aşera için kullanılan Denizler Kraliçesi sıfatı onunla Sümer tanrıçası Nammu, ve Mısır tanrıçası İsis arasında bir bağ kurulmasına yola açmıştır.⁶

Kenan kozmogoni mitine göre El iki kadını, Aşera ve Anat'ı sabah ve akşam yıldızlarına hamile bırakır. Kendisi de El tarafından doğurulmuş olan Aşera'ya ise "Tanrıların Anası" adı verilir. Aşera yetmiş Tanrı doğurur ve Baal dışındaki bütün Tanrılar Aşera'nın soyundandır. Yeryüzünün Efendisi sıfatı ile tanıtılmasına rağmen El, mitlerde fiziksel açıdan zayıf,

⁵ William J. Fulco, "Athirat", *The Encyclopedia of Religion*, c. 1, New York: Macmillian Publishing Company, 1987, s. 491.

⁶ Anne Baring & Jules Casford, *The Myth of the Goddess, Evolution of an Images*, London: Arkana-Penguin Books, 1993, s.454.

kararsız biri olarak görünür, bir süre sonra onun yerini Baal alır. El ve Baal arasındaki çatışmalar Baal'ın zaferiyle sonlanır. Baal Tanrılar panteonunda El'in oğulları arasında sayılır. Baal sadece El'in yerini almakla da kalmaz, Aşera ve Anat da artık onun eşleridir.⁷ Aşera'ya El'in eşi anlamında Elat denildiği, aynı zamanda Baal'ın eşi anlamında Baalat denildiği de bilinmektedir.

İbranicede kullanılan Aşera kelimesinin anlamı ise belirsizdir. Doğru yolda gitmek veya dosdoğru gitmek anlamındaki bir fiilden türetilmiş olabileceği düşünülmektedir. Denizi arşınlayan, denizde yürüyen ve mabet anlamına gelebileceği de ifade edilmiştir.⁸ Bunun yanı sıra Tanah'ta geçen aşera kelimesiyle genellikle mihrapta asılı duran kutsal direğin kastedildiğini görmekteyiz.⁹ Ayrıca Aşera'nın Aştart, Astarte, İştart, İsis ve Aştoret gibi bölgedeki birçok ana Tanrıça ile bağlantılı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Onunla ilgili iddialardan bir tanesi İbrani tanrısının kendisini El'in baba tanrı imajında erittikten, asimile ettikten sonra İbrani halkının gözünde Yahve'nin karısı olduğudur. Yani bu iddiaya göre El (Anu) Yahve'ye dönüşmüş ve bu dönüşüm sonrasında da İbraniler aşera'ya kendi tanrıların eşi olarak tazimde bulunmuşlardır. Ki bu anlamda onun diğer bir ismi de "Tanrıların Annesi"dir.¹⁰ Diğer taraftan Aşera'nın, Tanah'ta birkaç yakın doğu tanrıçasının karışımı olarak sunulduğu düşünülmektedir. Bunlar; Atirat, Astarte, Anat ve Mezopotamya Tanrıçası İnanna-İştart. Hepsi bereket Tanrıçası ve o dönemde Kenan bölgesinin etrafındaki kültürler tarafından tapınılan Tanrıçalardır. Tanah'ta geçen aşera kelimesi aynı zamanda Tanrıça Aşera'yla ilişkili bir nesne veya tapınma yerini de kasteder.¹¹

2.Tanah'a Göre Aşera

⁷ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, cilt 1, Ali Berktaş (çev.), İstanbul: Kabalcı yayınevi, 2009. c. 1, s. 187.

⁸ Tilde Binger, *Asherah: Goddesses in Ugarit, Israel and the Old Testament*, England: Sheffield Academic Press, 1997, s. 144.

⁹ Baring & Casford, *The Myth of the Goddess*, s.456.

¹⁰ Baring & Casford, *The Myth of the Goddess*, s.454.

¹¹ Fulco, "Athirat", s. 492; Baring & Casford, *The Myth of the Goddess*, s.428.

Tanah'ta Aşera kelimesi bazen tekil bazen çoğul olarak dokuz bölümde, kırk yerde kullanılmaktadır.¹² Kullanıldığı yerlere baktığımızda ilk olarak Çıkış'ta karşımıza çıkmaktadır. Musa'ya verilen emirler arasında "gitmekte olduğun memlekette oturanlarla ahdetmekten kendini sakın, ta ki aranızda tuzak olmasın. Onların mezbahlarını yıkacaksınız ve onların taşlarını parçalayacaksınız ve onların aşerlerini keseceksiniz" denilmektedir.¹³ Tesniye'de ise yine "onların aşerlerini balta ile keseceksiniz" emri verilmektedir.¹⁴ "Baalın mezbahı yıkılmıştı ve onun yanında olan aşera kesilmişti."¹⁵ "Oradaki bütün İsrail Yahuda şehirlerine çıktılar, dikili taşları kırdılar ve aşerleri kestiler"¹⁶ Yukarıda zikredilen pasajlara baktığımızda kelimenin gerçek bir ağaca işaret ettiği düşünülebilir. Yine Tesniye'de "Aşerlerini ateşte yakacaksınız, ilahlarının oyma putlarını baltalayacaksınız ve o yerden adlarını yok edeceksiniz"¹⁷ denilmektedir. Burada kelimenin ahşap bir direğe işaret ettiği düşünülmüştür.

Tanah'taki bu tarz ifadeler İsrailoğullarının bütünün Aşera'ya tapmaktan çok Musa gibi peygamberlerinin önderliğinde en azından bir kısmının tanrıça tapımıyla mücadele ettiklerini ya da diğer bir ifadeyle Tanrı Yahve'nin emriyle bu mücadeleyi gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Nitekim Mezmur yazarları, putperestlikle mücadeleyi özellikle vurgularken tanrı ya da tanrıça olarak somut bir varlığa tapınma şeklindeki putperestlikten uzak durarak görünmeyen bir tanrıya imanın önemini ifade etmektedirler. Onlar bu putların/tanrıların bir anlam ifade etmediklerini boş olduklarını vurguladılar:

"Niçin uluslar: "Hani, nerede onların Tanrısı?" desin. Bizim Tanrımız göklerde, Ne isterse yapar. Oysa onların putları altın ve gümüşten

¹² Çıkış, 34:12; Tesniye 7:5, 12:3, 16:21; Hakimler, 3:7, 6:25, 26, 28, 30; I. Krallar, 14:15, 23, 15:13, 16:33, 18:19; II. Krallar, 13:6, 17:10, 16, 18:4, 21:3, 7, 23:4, 6, 7, 14, 15; II. Tarihler, 14:2, 15:16, 17:6, 19:3, 24:18, 31: 3, 33:3, 19, 34:3, 4, 7; İşaya, 17:8, 27:9; Yeremya, 17:2, Mika, 5:13.

¹³ Çıkış, 34: 12,13.

¹⁴ Tesniye, 7: 5.

¹⁵ Hakimler, 7: 28.

¹⁶ II. Tarihler 31: 1.

¹⁷ Tesniye, 12: 3.

yapılmış, İnsan elinin eseridir. Ağızları var, konuşmazlar, Gözleri var, görmezler, Kulakları var, duymazlar, Burunları var, koku almazlar, Elleri var, hissetmezler, Ayakları var, yürümezler, Boğazlarından ses çıkmaz. Onları yapan, onlara güvenen herkes Onlar gibi olacak!”¹⁸

Gerek Tora dönemindeki ve gerekse Mezmurlar dönemindeki tüm bu peygamberî çağrılar her zaman geniş yankılar bulmaz. Çoğu zaman İsrail peygamberleri yalnız ya da çok az sayıda insanla birliktedir. Lakin yine de Pettazzoni'nin ifadesiyle söylersek, İsrailoğullarının monoteist inançları dejenere oldukça Yahudi düşüncesi putperest küllere bulaşıp, batıl ve sahte inançlarla dolduğunda gelen her peygamberin amacı yeni bir reformist devrimle İsrail monoteizmini dinamik tutmak olmuştur.¹⁹

Aşera'nın Tanah'ta kullanımları her zaman Yahve'yle mücadele kapsamında değildir. Örneğin bir pasajda “İsrailoğulları Rabbin gözünde kötü olanı yaptılar ve kendilerinin Rabbini unuttular ve Baallara, Aşerlere kulluk ettiler.”²⁰ ifadesi yer alır. Bu pasajda Aşera'nın Baalla yan yana kullanılması, Baalla birlikte tapınılan bir tanrıçadan bahsedildiğini göstermektedir. Ayrıca I. Krallar'da Aşera'nın peygamberlerinden bahsedilmektedir. “Baalın dört yüz elli peygamberini ve dört yüz Aşera peygamberini Karmel dağına yanına topla”²¹ Aşera'nın peygamberlerinin olması ve Baal'in peygamberleriyle birlikte çağırılması o dönemde bir Tanrıça olarak bilindiğini göstermektedir.²² Aynı zamanda bir çift olduklarını ve Baal'ın eşi olarak görüldüğünü de ifade etmektedir.²³

Her şeyden önce yukarıda ifade edildiği gibi Aşera bir Kenan tanrıçasıdır. Lakin bu Kenan tanrıçası aynı zamanda bir Yahudi tanrıçası olarak da karşımıza çıkmaktadır. Musa'nın kardeşi Harun (Aaron) Çıkış'ta

¹⁸ Mezmurlar 115:2-8; Ayrıca bkz. Mezmurlar 115:1-18.

¹⁹ Alıcı, *Evrinci Politeizm Devrimci Monoteizm*, s.383.

²⁰ Hakimler, 3: 7.

²¹ I. Krallar, 18: 19.

²² Tilde Binger, *Asherah*, s. 114.

²³ David Noel Freedman, “Yahweh of Samaria and His Asherah”, *The Biblical Archaeologist*, vol. 50, No. 4, 1987, s. 247.

karşımıza, ağabeyi Sina'ya çıktığında kavminden topladığı altınlarla bir altın buzağı yapıp insanların buna tapınmasını isteyen bir kişi olarak çıkar. Harun'un yaptığı buzağı Aşera ya da bir tanrıça değildir kuşkusuz. Lakin "Altın Buzağı" kurbansal ve cinsel içerikli ritüellerde sergilenen bir figürdür. Çünkü o, tanrıçanın üreme gücünün somutlaşmış hali olan sevgili oğlu olarak kabul edilir. Dolayısıyla arkaplanda yine bir tanrıça tapımı söz konusudur. Boğa, Mısır'da Apis, Osiris ve Serapis; Sümer'de Dumuzi; Babil'de Temmuz ve Kenan'da Baal'dir. Nitekim Süleyman sonrası dönemde yönetime gelen Yeroboam bu boğaların iki tanesinin heykelini dikecektir. Birisi Kuzey'de Bethel'de diğeri Kudüs'ün yakınlarındaydı. Tıpkı Harun'un onlara söylediği gibi söyleyerek "Tapınmak için artık Yeruşalim'e (Kudüs'e) gitmenize gerek yok" dedi, "Ey İsrail halkı, işte sizi Mısır'dan çıkaran ilahlarımız."²⁴

Harun'un bu dolaylı eylemine karşın Süleyman doğrudan tanrıça Aşera'yı mabedin içine sokar. Bu yüzden Süleyman MÖ 1000'lerde Aşera tapımını Kudüs'e getiren kişi olarak kabul edilir.²⁵ Kutsal kitapta Süleyman'dan söz edilirken onun babasının yolundan gittiği Yahve'yi çok sevdiği fakat hala çeşitli tapınma yerlerinde başka tanrılara kurbanlar sunduğu ifade edilir.²⁶ Zira 700 karısı ve 300 cariyesi vardır ve hanımlarına olan düşkünlüğü onların tanrı ve tanrıçalarına tazimde bulunmasına hatta onların putlarını tapınağın içerisine sokmasına neden olmuştur.²⁷

Süleyman'dan sonra oğlu Rehoboam da Yahuda'da krallık yaptığı dönemde tanrıçanın kendisinin putlarını da inşa eder: Bu Tanah'ta "her yüksek tepe üzerinde ve her yeşil ağaç altında kendileri için dikili taşlar ve aşerler yaptılar"²⁸ şeklinde ifade edilir. Yine Kral Ahab döneminde Aşera tapımının arttığından bahsedilmektedir. "Samiriye'de yaptığı Baal evinde Baal için mezbah kurdu ve Ahab Aşera'yı yaptı."²⁹ "Fakat Yero-

²⁴ I. Krallar 12:28, Krş. Çıkış 32:4.

²⁵ Baring & Casford, *The Myth of Goddess*, s.462.

²⁶ I. Krallar, 3:3.

²⁷ I. Krallar 11:1-8.

²⁸ I. Krallar, 15: 23.

²⁹ I. Krallar, 17: 32- 33.

boam evinin İsrail'e işlettirdiği suçlardan ayrılmadılar, onlarda yürüdüler ve Aşera Samiriye'de dikili kaldı"³⁰ Daha sonra Manasse'nin krallığı döneminde ise "İsrail Kralı Ahab'ın yapmış olduğu gibi bir Aşera yaptı ve bütün gökler ordusuna tapındı ve onlara kulluk etti."³¹, Manasse bununla da kalmaz ve "yapmış olduğu oyma Aşera putunu o eve koydu"ğundan bahsedilir.³² Böylece Manasse'nin krallık yaptığı dönemde mabede Aşera'nın girdiğini görmekteyiz.

Süleyman Mabedinin içine kadar girme şerefine nail olan aşeranın tapınılan bir nesne (put) olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. "Atalarının Rabbi'nin evini bıraktılar, Aşerlere ve putlara taptılar."³³ ifadesinden Aşera'nın bir tapım nesnesi olduğu anlaşılmaktadır. Manasse dönemi bitince Hilkiya mabedi putlardan temizlemesi için gönderilir. "Ve Kral, Baal için ve Aşera için ve bütün gökler ordusu için yapılmış olan kapların hepsini Rabbin mabedinden çıkarsınlar diye büyük kâhin Hilkiya ve ikinci kâhinlere ve eşik bekçilerine emretti."³⁴ "Ve Kral Asanın anası Makayı da kraliçelikten kaldırdı, çünkü Aşera için mekruh bir put yapmıştı ve Asa onun putunu kesti."³⁵ "Aşerleri Yahuda'dan kaldırdı."³⁶ Böylelikle adeta baş köşeye yerleşen ve halkın nazarında Yahve'nin eşi konumuna yükselen Aşera mabetten uzaklaştırılır.

Tanah'ta geçen pasajlara bakıldığında aşera kelimesinin canlı bir ağaç, ahşaptan yapılmış kutsal direk, tapınılan bir nesne ve Tanrıça adı olarak kullanıldığı görülmektedir. Böylece, Aşera tapımının Mabel'in içine kadar girdiği ve bir dönem resmi dinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Tanah'ta konu edilen ilk Tanrıça olan Aşera, aynı zamanda İsrailoğulları tarafından tapınıldığı bilinen ilk tanrıçadır. Tanrıça tapımının başlangıcı, İsrailoğullarının Kenan'a ulaştıktan sonraki zamanla ilişki-

³⁰ II. Krallar, 13: 6.

³¹ II. Krallar, 21: 3.

³² II. Krallar, 21:7.

³³ II. Tarihler 24:18.

³⁴ II. Krallar, 23:4.

³⁵ II. Tarihler, 15:16.

³⁶ II. Tarihler 17:6.

lendirilmiştir. Altı asır boyunca, yani Nabukadnezar'ın MÖ 586'da Kudüs'ü yıkmasına kadar, Yahudiler çoğu bölge ve zaman diliminde aralıklarla da olsa Aşera'ya tapıldılar. Yalnızca aralıklı olarak tek bir ilah olarak Yahve tapımı, Peygamberi talep olarak duyuldu ve insanlar ve liderler tarafından önemsendi.³⁷ Kendilerinin tektanrıcılıktan uzaklaşmalarının, kendilerini Mısır'dan çıkaran tanrıyı bırakıp başka tanrılara tapınmalarının, tanrıya verdikleri söze sadık kalmamalarının ve Tevrat'a sahip çıkmamalarının bir cezası olarak kabul ettikleri Babil sürgünü ve sonrasında Tanah'ta bir daha Aşera adına rastlamayız. Bu tanrıça tapımının bütünüyle terkedildiği anlamına geleceği gibi bu uygunsuz ismin tekrar tekrar kutsal metinde zikredilmesinin doğru olmayacağı da düşünülmüş olabilir.

Bazı araştırmacılar Tanah'taki bir kısım ifadelerin üzerinde daha fazla durarak Aşera tapımının boyutlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu ifadelerden ilki, Yahve ile Aşera'nın doğrudan bağlantılı olduğu tek pasaj olan Tesniye 16:21 hakkındaki yorumlarıdır. Bu ifadeler şu şekildedir: "Kendin için yapacağın Yahve mezbahu yanında hiçbir türlü ağaçtan aşera dikmeyeceksin." Araştırmacılar bu ifadenin çeşitli soru işaretlerini barındırdığı kanaatindedir. Öncelikle Tanah'ta Aşera'nın canlı bir ağaç veya ahşap bir direk olduğunun kesin kanıtıdır. Bunun dışında eğer Aşera sadece ağaçtan yapılan bir nesneyse o zaman ahşap kelimesinin eklenmesine ne gerek vardı. Bu durumda alçı veya taştan Aşera yapabilir miyiz, ahşaptan Aşera yapımı yasaklandığına göre alçı veya taştan Aşera yapmaya izin var mı sorusunu sormuşlardır. Ayrıca, pasajda Yahve sunağının yanına konulmasına izin verilmiyor; öyleyse başka yerlerde bir Aşera yapılabilir mi sorusunu sormuşlar ve bu pasajdaki yasağın yalnızca Yahve sunağının yanındaki Aşera'yı belirttiği kanaatine varmışlardır.³⁸

Diğer önemli görülen olay ise Kral Ahab döneminde peygamber İlyanın Karmel dağına Baal'ın ve Aşera'nın peygamberlerini çağırması-

³⁷ Raphael Patai, *The Hebrew Goddess*, Michigan: Wayne State University Press, 1990, s. 34.

³⁸ Tilde Binger, *Asherah*, s. 123.

dır.³⁹ Bazı araştırmacılar, bu olayın aslında Baal'ın mı yoksa Yahve'nin mi gerçek Tanrı olduğuna karar vermek için bir yarışma olduğunu söylemişlerdir. Bu ifadeye göre Baal ve Yahve aynı düzlemde ve tapınılan Tanrılardır.⁴⁰ İlya yarışmada galip gelir ve hemen Baal'ın dört yüz elli peygamberini Kişon Vadisinde öldürmek üzere yakalarlar.⁴¹ Peki Aşera'nın peygamberlerine ne oldu ve pasajda bu bilgiye neden yer verilmedi. Bunun iki cevabı olabilir. Ya Aşera'nın peygamberleri Baal'ın peygamberleri ile beraberdiler ve onlar da saf dışı bırakıldılar. David Noel Freedman bu mümkündür fakat asılsızdır, yorumunu yapar. Diğer ihtimal ise daha basit ve anlaşılabilir. Aşera'nın peygamberlerinden hikâyenin sonunda bahsedilmediğine göre başlangıçta da yoklardı. Freedman bu yorumun daha doğru olduğu kanaatinde.⁴² Tanah'taki aşera anlatımı devam etmektedir. Krallığın ilerleyen zamanlarında Yehu ortaya çıkar. Yehu İlya'nın varisi Elişa'nın desteği ile İsrail komutanı olmuştur ve bir darbe ile Ahab/Omri hanedanlığını yıkar.⁴³ Krallığın başına geçen Yehu Baal'a kulluk eden herkesi toplar ve öldürür. "Baal evinin putlarını çıkardılar, onları yaktılar ve ayakyolu yaptılar."⁴⁴ İfadeleriyle durum Tanah'ta anlatılmıştır. Ne var ki Yehu görünürde Ahab'ın yücelttiği Aşera'ya dokunmaz. Çünkü bir nesil sonra Yehu'nun oğlu Yehoahaz tahtta iken halen Samarya'da ayakta olduğunu öğreniriz.⁴⁵ Bu yeni İsrail yönetiminin bakış açısından Yahve ile Baal'ın yan yana olması imkânsızdır, çünkü bu en büyük Tanrının kim olduğuyla ilgili bir mücadeledir. Bu yüzden Aşera ile Yahve'nin bir arada olması ile ilgili herhangi bir sorun yoktur. Zaten Baal haddizatında Yahve'ye dönüşmüştür.⁴⁶ Baalın sahip olduğu tüm özelliklere artık Yahve sahiptir. Baal'ın bu şiddetli yok oluşuna rağmen onun eşi Aşera'ya Samarya'da dokunulmamıştır. Aşera'ya ne olduğu

30

OMÜİFD

³⁹ I. Krallar 18.

⁴⁰ David Noel Freedman, "Yahweh of Samaria and His Asherah", s. 247.

⁴¹ I. Krallar 18:40.

⁴² David Noel Freedman, "Yahweh of Samaria and His Asherah", s. 247.

⁴³ II. Krallar 9-10.

⁴⁴ II. Krallar 10: 27.

⁴⁵ II. Krallar 13:6.

⁴⁶ George E. Mendenhall, *Antik İsrail'in İnanıcı ve Tarihi-Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Bir Giriş*, Mia Pelin Özdoğru(çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, s. 177.

sorusunun cevabı ise Yahve'nin eşi olarak yaşamaya devam etti olacaktır.⁴⁷

Sonuç olarak Antik Yakın doğunun büyük bir kısmında tapınılan Kenan'ın büyük Tanrıçası Atirat'a, Kenan diyarını fetheden İsrailoğullarının kayıtsız kalması mümkün değildi. Buraya yerleştikten sonra İsrailoğulları, Kenanlılar, Hititler ve Amoriler ile yakın ilişki içinde olmuşlar, hatta bu milletlerle evlilik yoluyla akrabalık ilişkileri de kurmuşlardır.⁴⁸ Hem aile birliktelikleri hem de komşu kültürlerden etkilenmeler sonucunda adım adım İsrailoğulları arasında Baal ve Aşera tapımı ortaya çıkmıştır. Baal yerini Yahve'ye bırakmış, fakat tanrıça Aşera varlığını sürdürmeye devam etmiştir. İsrailoğullarının bu tapımları Tanah'ta da yerini almıştır. Çıkıştan itibaren sık sık zikredilen Aşera, Babil sürgünü ve sonrasında bir daha anılmamıştır. Bu yüzden Aşera tapımının altı asır boyunca İsrailoğulları arasında varlığını koruduğu düşünülmüştür.

3. Arkeolojik Çalışmalarda Aşera

Hem Tanah'taki ifadeler hem de el-Amarna tabletleri tanrıça Aşera'yla ilgili bilgilere ulaştığımız Ugarit metinlerinden önce biliniyordu. Fakat çoğu araştırmacı bu tabletlerin Tanrıça Aşera'nın varlığını kanıtlandığını reddetti. 1929 yılında Ugarit metinlerinin keşfiyle bu durum değişti ve araştırmacılar Tanrıça Aşera'nın varlığını kabul etmek zorunda kaldı. Suriye sahilindeki Ras Şamra'da çivi yazısıyla yazılmış Ugarit metinleri tanrıça Aşera hakkındaki en önemli Sami kaynağıdır. Bu yazıtların dili İbranice ile oldukça yakındır. Bu yüzden araştırmacılar tarafından kolaylıkla çözülmüştür.⁴⁹ Yazıtlar MÖ 14-13. yüzyıllara aittir ve bu yazıtlarla birlikte bu isimde bir tanrıçanın varlığı doğrulanmış oldu. Bu yazıtlarda "Tirelilerin Atıratı ve Sidonluların Elati" ile "Denizlerin Sevgilisi Atırat" yazıları bulunmaktadır.⁵⁰

⁴⁷ David Noel Freedman, "Yahweh of Samaria and His Asherah", s. 248.

⁴⁸ Raphael Patai, *The Hebrew Goddess*, s. 38.

⁴⁹ Raphael Patai, *The Hebrew Goddess*, s. 37.

⁵⁰ John Day, "Asherah in the Hebrew Bible and Northwest Semitic Literature", *Journal Of Biblical Literature*, vol. 105, No. 3, 1986, ss. 386-388.

MÖ. 5. yüzyıla ait yukarı Mısır'da Elephantine bölgesinde bulunan papirüslerde, Yahu ve Anatyahu isimlerine rastlanmış ve araştırmacılar Yahu adının Yahve'nin kısaltması olduğu kanaatine varmışlardır. Ayrıca Anatyahu ismiyle Yahu'nun Anat'ı veya eşinin kastedildiği düşünülmüştür. Tanrıça Anat, Kenan mitolojisinde iyi bilinen, Ugarit metinlerinde merkezi bir rol oynayan bir Tanrıçadır. Anat'ta tıpkı Aşera gibi İsrailoğulları arasında bilinen, zaman zaman Aşera'yla aynı özellikleri taşıdığı görülen Tanrıçadır.⁵¹

Son yıllarda İsrail'de yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda ise Aşera'yla ilgili çok daha fazla bilgi elde edilmiştir. Bunların en dikkat çekici olanları ise Kuntillet Ajrud'da bulunan iki küpün üzerindeki yazıtlar ve Khirbet el-Kum'da bir mezar yazıtıdır. 1967 yılının sonbahar aylarında, William Dever Khirbet el-Kum'un dışında Hebron bölgesine yakın küçük bir köyde kazı çalışmaları yürüttü. Bu kazı sonucunda MÖ 8. yüzyıla ait üç yazıt ve çeşitli küçük aletler içeren birbirine geçmiş iki mezar bulundu.⁵² Yazıtlardan biri Uriyahu adındaki birini 'Yahve ve onun Aşera'sı' adına kutsayan ve onu düşmanlarından korumasını isteyen bir yazıydı.⁵³ Bunun üzerine konuyla ilgili kitap ve makaleler kaleme aldı. Dever, *Did God Have a Wife?* isimli eserinde Yahve ve Aşera'nın Khirbet el-Kum, Tanak ve Kuntillet Arjud bölgelerinde bulunan eserlerde ortaya çıkarıldığı üzere doğrudan birbiriyle ilişkili olduğunu söyler. Ayrıca Dever, sahip olduğumuz bu yazıtların halk arasında yaygın dini inanç olarak Aşera tapımının kanıtı olduğunu dile getirmiştir.⁵⁴

Kuntillet Ajrud'da bulunan yazıtlar ise ilk kez 1976'da Meshel ve Myers tarafından ve 1978'de Meshel tarafından yayınlandı. Bu yazıtlar en az Khirbet el-Kum taşı kadar ilginçtir.⁵⁵ Bu alan Gazze'de Akabe körfezine giden ticaret yoluna yakın, Kadeş Barnea'nın yaklaşık 50 km güneyine

⁵¹ David Noel Freedman, "Yahweh of Samaria and His Asherah", s. 249.

⁵² Tilde Binger, *Asherah*, s. 94.

⁵³ William Dever, "Asherah, Consort of Yahweh? New Evidence from Kuntillet Ajrud", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No. 255, 1984, s. 22.

⁵⁴ Sandra Scham, "The Lost Goddess of Israel", *Archaeology*, MGART/April 2005, ss. 38-39.

⁵⁵ Tilde Binger, *Asherah*, s. 101.

konumlanır. Burada bulunan yazıtlar arasında en ilginç olanı ise iki küpün üzerinde bulunanlardır. I. Yazıtta 'Seni Samarya'nın Yahvesi ve onun Aşera'sı adına kutsuyorum.⁵⁶ II. Yazıtta ise 'Seni Teman'ın Yahvesi ve onun Aşera'sı adına kutsuyorum.' ifadesi yer almaktadır.⁵⁷ Bu yazıtlar hem Yahve ve Aşera ile ilişkili tasvirlerin fazlalığı hem de açıklığı dolayısıyla oldukça önemlidir. MÖ 9-8. Asırlara ait olduğu düşünülen bu yazıtlarda açıkça görülen Yahve ve Aşera çiftini başlangıçta Tanah araştırmacıları kabulde gönülsüzdüler. Onları ilahi bir çifte tapınan politeist bir İsrail tasviri sinirlendiriyordu. Fakat, "Yahve ve onun Aşera'sı" ifadesi aşikârdı. Onunla aynı derecede anlamı kesin hayvan ve ağaç figürleri vardı. Aynı zamanda iki tane kadın figürü vardı, onun kıyafeti, başlığı ve oturma şeklinden tanrıça Aşera olduğu sonucuna varıldı.⁵⁸

Arkeolojik çalışmalar sonucunda Aşera'nın bir Tanrıça olduğu kesinleşmiş oldu. Fakat resmi dinin bir parçası olup olmadığı hala tartışılmaktadır. Özellikle bu tapımın sadece halk arasında değil, Süleyman Mabesinde, Krallar ve din adamları arasında da yaygın olduğu Tanah ve arkeolojik çalışmalar sonucunda ortaya çıkan gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Hatta Dever'e göre Tanah'ta daha çok Aşera referansı bulunmasına rağmen bir süre sonra onlar Tanah'ın uygun metinlerinden yok edildi, sonraki derleyiciler tarafından unutuldu veya Tanrıçanın belirsiz resimleri fikir vermek için yeniden yorumlandı.⁵⁹ Böylece Tanah sonraki yorumcuların istediği forma girmiş oldu.

Sonuç

İsrailoğulları arasında Filistin diyarına yerleştikleri ilk zamanlarda bile, çok şekilli ve derin bir Kenan etkisi görülmektedir. Kenanlıların ritüel sistemi alınmış, tapınakları ve kutsal alanları benimsenmiştir. Yahve çoğu zaman karşı çıkılan ve zaman zaman mezbahları yakılan Baal'le neredeyse aynı tarzda betimlenmiştir. Bu da ister istemez araştırmacıların Kenan

⁵⁶ Tilde Binger, *Asherah*, s. 102.

⁵⁷ Tilde Binger, *Asherah*, s. 103.

⁵⁸ Sandra Scham, "The Lost Goddess of Israel", s. 38.

⁵⁹ William Dever, "Asherah, Consort of Yahweh?", s. 31.

tanrısı Baal'in yerini Yahve'nin aldığını düşünmelerine sebep olmuştur. Lakin Pettazzoni'den Anne Baring'e kadar pek çok araştırmacının da ifade ettiği üzere Yahudi tarihi içerisinde sürekli tek tanrı inancını vurgulayan ve ısrarla insanları o çizgiye çekmeye çalışan peygamberler olmuştur ve bu peygamberlerin söylem ve eylemlerinde tanrıça Aşera'ya da diğer tanrı ve tanrıçalara da yer verilmesi söz konusu değildir. Fakat Yahudiliğin tarihsel süreci içerisinde özellikle Babil sürgününe kadar bir şekilde tanrı ve tanrıçaların varlığını koruduğu da aşıkardır. Bunun en önemli şahidi Yahudi kutsal kitabı Tanah'tır. Günümüzde kutsal metnin yanına bir de arkeolojik bulgular eklenmiştir. Lakin arkeolojik bulgular kafaların daha çok karışmasına ve Yahudi monoteizminin evrimsel bir süreçte gerçekleşip gerçekleşmediğinden; tanrıçalarla mücadele edilerek uluhiyetin dışı formunun ortadan kaldırılıp sadece eril bir tanrı figürünün oluşturulduğuna kadar farklı tartışmaların çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu tartışmalara Tanah'ın da hatırı sayılır düzeyde malzeme sunduğu da bir vakıdır.

Kaynakça

- Alıcı, Mustafa, *Evrimsel Politeizm Devrimci Monoteizm*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- Baring, Anne & Casford, Jules, *The Myth of the Goddess, Evolution of an Images*, London: Arkana-Penguin Books, 1993.
- Binger, Tilde, *Asherah: Goddesses in Ugarit, Israel and the Old Testament*, England: Sheffield Academic Press, 1997.
- Day, John, "Asherah in the Hebrew Bible and Northwest Semitic Literature", *Journal Of Biblical Literature*, vol. 105, No. 3, 1986, ss. 385-406.
- Dever, William G., "Asherah, Consort of Yahweh? New Evidence from Kuntillet Ajrud", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No. 255, 1984, ss. 21-37.
- Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, cilt 1, Ali Berkay (çev.), İstanbul: Kabaıcı Yayınevi, 2009.
- Emerton, J. A., "Yahweh and His Asherah": The Goddess or Her Symbol?, *Vetus Testamentum*, vol. 49, 1999, ss. 315-337.
- Freedman, David Noel, "Yahweh of Samaria and His Asherah", *The Biblical Archaeologist*, vol. 50, No. 4, 1987, ss. 241-249.

- Freud, Sigmund, "Moses and Monotheism", *The Origin of Religion*, London: Penguin Books, 1990.
- Fulco, William J., "Athirat", *The Encyclopedia of Religion*, c. 1, New York: Macmillian Publishing Company, 1987.
- Hadley, Judith M., "The Khirbet el-Qom Inscription", *Vetus Testamentum*, vol. 37, 1987, ss. 50-62.
- Mendenhall, George E., *Antik İsrail'in İnancı ve Tarihi -Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Bir Giriş*, Mia Pelin Özdoğru (çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- Öztürk, Nermin, "Yahudilikte Tanrıçalar ve Kutsalın Femin Boyutları", *Bütün Yönleriyle Yahudilik, 18-19 Şubat 2012 (Uluslararası Sempozyum) Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII*, 2012, ss. 383-396.
- Patai, Raphael, *The Hebrew Goddess*, Michigan: Wayne State University Press, 1990.
- _____, "The Goddess Asherah", *Journal of Near Eastern Studies*, vol. 24, No. 1/2, 1965, ss. 37-52.
- Pettazzoni, Raffaele, "Tektanrıcılığın Oluşumu", *Tanrı'ya Dair*, derleyen ve çev.: Fuat Aydın, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- Scham, Sandra, "The Lost Goddess of Israel", *Archaeology*, Mart/April 2005, ss. 36-40.
- Ward, William Hayes, "The Asherah", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 19, No. 1, 1902, ss. 33-44.

EK:

Arkeolojik kazılarda bulunan heykellerden iki tanesi aşağıdadır. Diğerleri ile ilgili olarak bkz. Patai, *The Hebrew Goddess*, Photo section bölümü; Anne & Casford, *The Myth of the Goddess*, ss.447-485.

Resim 1: Tanrıça Asherah ya da Astarte'nin sırsız toprak heykeli. MÖ 7. yy.'a ait Tell Duweir-Filistin'de bulunmuştur.

New York Metropolitan Müzesi
(Accession Number: 34.126.53)
<http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/34.126.53/>
Süleyman Mabedi içinde yer aldığı iddia edilmektedir.
Bkz. Baring & Casford, *The Myth of the Goddess*, ss.454-5.

Resim 2: MÖ 1300'lere ait ince detayları çok zarif çalışılmış bir fildişi kutunun kapağındaki bu kabartmada Aşera hayvanların arasındaki hayat ağacının yerini almış olarak tasvir edilmiştir. Aşera hayat ağacı imgesi olarak Kenan tapınaklarının birçoğunda ve Kudüs'teki Süleyman Mabedinde yer aldı ve ona Hayat Veren (Hayat'ın Kaynağı) olarak ibadet edildi.

Aşağıdaki rölyefte Aşera elinde mısır demetleriyle iki keçiyi besleyen görülmektedir. Kuzey Kenan bölgesi Ras Shamra'da bulunmuştur. Orijinali Paris Louvre Müzesindedir.

<http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/lid-pyxis-mistress-animals>
Anne & Casford, *The Myth of the Goddess* s.455; Patai, *The Hebrew Goddess*, Plate 19.